

ETIHKKA REFLEKŠUVDNAKOARTTAT SÁMEGILLII/ DÁROGILLII **/ETIKK REFLEKSJONSKORT PÅ SAMISK/NORSK**

Ráhkaduvvon fágaovddidanbuohccedivššár /Utarbeidet av fagutviklingssykepleier;
Ragnhild L. Nystad, NUSH, Kárášjohka, 2011- 2012.

Sámi álbmoga nášunála buhcciidruoktoovddidanbálvalus/Nasjonalt utviklingssenter for sykehjemstjenester til den samiske befolkningen (NUSH)

1. Innledning /Álgu

Kommunal sentralforbund(KS) čadahii gielddaid etihkka gelbbolašvuodanannen prošeavtta 2010 ja 2011. Dan oktavuodas oahpástuvvui etihkka reflekšuvdna bargovuohkin klinihkalaš barggus. Sámi álbmoganašunála buhcciidruoktoovddidanbálvalus(NUSH) ja Kárášjoga fuollaásodat searvvaiga dán ovttasbargui. Dán oktavuhtii ráhkaduvvo 30 etihkka reflekšuvdnakoartta mat čilgejit sámi buhcciid dili klinihkalaš barggus. Dearvvasvuoda- ja fuollabargit sáhttet geavahit daid koarttaid, go ráhkkanit sámi buhcciid dikšumiid.

Koarttat leat geahččaluvvon etihkka semináras Kárášjogas 2011 čavčča.

Koarttat leat sihke davvi sámegillii ja dárogillii./

Kommunenenes Sentralforbund(KS) gjennomførte et samarbeidsprosjekt om etisk kompetanseheving i kommunene i 2010 -2011. I den forbindelse ble etisk refleksjon introdusert, som en arbeidsmetode til bruk i klinisk praksis. Nasjonalt utviklingscenter for sykehjemstjenester for samisk befolkning (NUSH) og helse omsorgstjenesten deltok sammen med andre kommuner i Finnmark, i dette arbeidet. I denne sammenheng har NUSH og omsorgspersonell i Kárášjohka utarbeidet 30 etiske refleksjonskort som beskriver samiske pasienters situasjoner i klinisk praksis. Helse – og omsorgsarbeidere kan bruke disse til etisk refleksjon, som en forberedelse i kontakten med samisktalende pasienter.

Kortene er prøvd ut på etikkseminar i Kárášjohka høsten 2011. Deltakerne ga positiv respons på valg av situasjoner i kortene.

Refleksjonskortene er på norsk og nordsamisk.

1.1. Mål/ Ulbmil

Målet med etikkarbeidet er;

- å styrke etisk refleksjon i helse og omsorgstjenesten i samisk samfunn.

1.2. Målgruppe/ Ulbmiljoavku

Målgruppen er;

- fagpersonell i helse og omsorgstjenesten i kommunen.

2. Reflekšuvdna koarttat/ Refleksjonskort

2.1.1. Reflekšuvdna

Doavttir váldá duinna oktavuoda ruovttobuohccedivššus ja dáhttu du veahkehit soames buhcciin. Buohccis ii leamaš goassige dáhkamušas dearvvasvuodabálvalusain. Son ii divtte doaktára iskat su iige son hálit biddjot buohccevissui. Buohcci lea 75 –jahkásaš, sámegielat, sus lea rattis cuhpanjenat ja son gossá mealgat. Su gállu lea hui liekkas ja liiki lea goikkis. Son leat guoiran ja sus lea heajos veadju. Son vástida čielgasit sihke sáme- ja dárogillii,

muhto ii divtte du iige doaktára guoskat sutnje. Mañimuš váhkus lea son juhkan dušše 1000 ml ja borran sullii ½ láibevejahasa beaivái. Oapmahaččat leat váiban ja dáhttot su sáddejuvvot buohccevissui.

Maid barggat don?

2.1.2. Refleksjon

Legen kontakter deg i hjemmetjenesten og ber deg hjelpe Til med en ny pasient. Pasienten har aldri vært i kontakt med helsevesenet. Han nekter legen å undersøke seg og vil heller ikke bli innlagt på sykehus. Pasienten er 75 år, er samisktalende, er surklete i brystet og hoster en del, har høy temperatur og dårlig allmenntilstand, er dehydrert og underernært, svarer greit på tiltale både på norsk og samisk, men tillater verken deg eller legen å røre han. Den siste uken har han drukket til sammen 1000 ml og spist ca ½ brødslike daglig. Påførende er sliten og vil at pasienten må legges inn på sykehus.

Hva gjør du?

2.2.1. Refleksjuvdna

Ruovttobuohccedikšu addá divššu nuolli buohcci 45- jahkásaš nissonolbmui. Sus lea hui heajus dilli, ferte geavahit paria – apparahta x 2 beaivái, oazžu morphin tableahtaid dárbbu mielde 10 mg x 6 jándoris, paralgin forte 1 tableahtta x 4 beaivái, lasix 40 mg iddes ja 20 mg dii. 12, ja oazžu tábleahtta illáveaddjima vuostá dárbbu mielde. Go buohccis leat buorit beaivvit, viežžá doarjjaolmmoš su biilamátkái. Buohccis leat olu áigumušat boahhteáigái. Don gehččalat mitalit sutnje duohtavuodadili, muhto son ii beroš das.

Buohcci háliida mearragáddái miessemearkumii.

Maid barggat don?

2.2.2. Refleksjon

Hjemmetjenesten gir terminalpleie til en 45 årig kvinne. Hun er svært dårlig, må bruke pari – apparat x 2 daglig, får morphin tabletter ved behov 10 mg x 6 døgn, paralgin forte 1 tablett x 4 daglig, lasix 40 mg morgen og 20 mg kl 12, og kvalmestillende ved behov. Når pasienten har gode dager henter støttekontakten henne ut på biltur. Pasienten har mange planer for fremtiden. Du forsøker å realitetsorientere pasienten om situasjonen, men hun overser dette. Pasienten vil reise til kysten for å være med på merking av reinkalver.

Hva gjør du?

2.3.1. Refleksjuvna

75-jahkásaš nisssonolmmoš, ássá okto odđaaigásaš viesus. Sus lea ostoeoporose ja sus lea doddjon čielgi. Don gulat eahketraporttas, ahte sus lea buorre muitu ja lea šearus, muhto sus leat garra čielgebákčasat.

Son oažžu Tramadol tableahtaid x 4, Oxycontin tableahtaid x 4 ja lasix 40 mg iddes. Don gávnnat su veallámin basadanlanja láhttis eahkedis. Son lea njuohtan baikka biktasiidda, láhttái ja seaidnái.

Don leat eahpesihkkar leago son áibbas šearus. Don evttohat ahte buohcci biddjo buhcciidossodahkii, muhto son ii hálit.

Maid barggat don?

2.3.2. Refleksjon

En 75 årig kvinne med osteoporotisk brudd i ryggen bor alene hjemme i et moderne lett - stelt hus på ett plan. I kveldsrapporten får du vite at hun er klar og orientert, men har store ryggmerter. Hun får Tramadol tabletter x 4, Oxycontin tabletter x 4 og lasix 40 mg morgen. Du finner henne liggende på badegulvet om kvelden. Hun har klint med avføring på klær, gulvet og veggen. Du er usikker om hun er helt klar og orientert. Du foreslår at hun bør legges inn på sykestue, men pasienten nekter.

Hva gjør du?

2.4.1. Refleksjuvna

Olgun lea - 20 buolašgrádat, bieggja ja borga.. Don oaččot dieđu viežžat ovttá 80- jahkásaš albmá, gii lea vázzimin joga alde. Son lea dementa, muhto sávri. Almmái lea asehaččat gárvodan, son lea olgobiktasa ja fáhcaid haga, gahperahttá ja loabátjulggiin. Dus ii leat, njuolggadusaid ektui, lohpi fievrredit buhcciid gieldda biillain ja it fáhte sáhttobiilla ge.

Mo čoavddát don dán ášši?

2.4.2. Refleksjon

Det er - 20 ° c ute, snøfokk og vind. Du får beskjed om å hente en mann på 80 år som går oppover elveisen. Han er dement men fysisk sprek, er tynt kledd, uten ytterjakke, lue og votter og i bare tøfler. Du har ikke lov, etter regelverket, å frakte pasienter i den kommunale bilen. Du får heller ikke tak i drosje heller.

Hvordan vil du løse denne situasjonen?

2.5.1. Refleksjuvna

83-jahkásaš nissonolbmoss lea fuollaásodagas ovttahkásaš ustit guossis. Soai návddašeaba káfe ja Cognac, ássi lea movtta ja buorremielas. Lea árra veaigi. Dat guovttos káfestallaba ja juhkaba Cognaca ássi luhtte juohke vahku. Son ii leat dementa, muhto ii álo muitte buot. Ássi lea risttalaš, muhto Cognaca son lea geavahan dálkkasin.

Don leat risttalaš itge liiko alkohola geavaheami. Don dáhtošit ahte dát guovttos heaitiba dáid návddašanbottuin, muhto ossodatjođihangoddi ii leat duinna ovttaoaivilis.

Makkár gaskavuohtha dus lea dán ássái ja su ustibii?

2.5.2. Refleksjon

En kvinne på 83 år har besøk av en jevnaldrende venn i omsorgsbolig. De koser seg med kaffe og Cognac og beboeren er oppstemt og glad. Det er tidlig på ettermiddagen. De to møtes hver uke hos beboeren, til Cognac og kaffe. Hun er ikke dement, men husker ikke alle detaljer. Brukeren er også kristen, men hun har alltid brukt Cognac, som ”dálkas”. Du er troende og misliker bruk av alkohol. Du vil gjerne at de to vennene skal slutte med disse kosestundene, men avdelingslederen er uenig med deg i saken.

Hvordan forholder du deg til beboeren og vennen?

2.6.1. Refleksjuvna

Don divššut buhcciidossodagas albmá, gii liiko čájáhallat iežas álásin. Son dáhttu divššáriid bassat vuolledábiid, go son ii loga sáhttit dáhkát dan ieš. Almmái lea dábálaččat hui hámoláš ja don diedát son lei ovddeš sátnejodiheddji gielddas.

Son lea 77-jahkásaš, juolggeheapme, muhto sus lea buorre muitu ja lea šearus. Don leat eahpesihkkar, čájáhallágo almmái iežas álásin eará buhcciide.

Maid barggat don?

2.6.2. Refleksjon

På sykehjemmet har du en mannlig pasient som liker å blotte seg. Han vil at pleiepersonalet skal vaske han nedentil, han påstår at han ikke greier å vaske seg selv. Vanligvis er mannen veldig formell, og du vet at han har vært tidligere ordfører i kommunen. Han er 77 år, skrøpelig til bens, men klar og orientert. Du er usikker på, om pasienten blotter seg for de andre kvinnelige pasientene.

Hva vil du gjøre?

2.7.1. Refleksjuvna

Don fuobmát buhcciidossodagas, ahte du bargoskibir, gii lea almmáiolmmoš, nuolaha nissonbuhcciid dárbbasmeahttumit. Don muitalat bargoskihpárii udjuvuoda birra ja ahte dat

gullá erenomážit sámi kultuvrii. Muhto du bargoskibir ii oro berošteamen das. Dus ii leat miella váidalit bargoskihpárat jodiheaddjái.

Mo lahkonnat don ášši?

2.7.2.. Refleksjon

På sykehjemmet oppdager du at en mannlig kollega blotter en kvinnelige pasienter, unødig. Du veileder kollegaen om bluferdighet, og relaterer dette spesielt i forhold til samisk kultur og språk. Men din kollega tar ikke dette på alvor, og fortsetter å blotte pasienten. Du har ikke lyst til å rapportere din kollega til sjefen.

Hvordan vil du angripe saken?

2.8.1. Refleksjuvna

80- jahkásaš nisu buhcciidossodagas lea guoirran ja juhká hui unnán. Son ii láve váidalit borramuša, muhto lea hárvánan sámi biepmoarbevieruidde. Gievkkanis dadjet ahte sii eai sáhte oastit ávdnasiid málestiit sámi biepmu. Ossodat lea álggahan doaimmaid lasihit buhcciid borranmiela ja buoridit sin biepmodili, muhto buohcci ain ruoidná. Son leamaš doavtteriskamis, muhto sus eai gávdno duodalaš gillámušat. Buohcci lea sámegielat.

Mo buorida don buohcci biepmodili?

2.8.2. Refleksjon

En 80 år dame på sykehjemmet er underernært og drikker lite. Hun klager sjelden på maten, men er vant med samiske mattradisjoner. Kjøkkenet påstår at de ikke kan kjøpe inn råvarer for å lage samisk mat, derfor får ikke pasienten samisk mat. Avdelingen har iverksatt tiltak for å styrke pasientens appetitt og bedre pasientens ernæringsstatus, men pasienten går fortsatt ned i vekt. Hun har vært til legeundersøkelse, men har ikke tegn på alvorlige lidelser. Pasienten er samisktalende.

Hvordan vil du bedre pasientens ernæringsstatus?

2.9.1. Refleksjuvna

83-jahkásaš sámenisu lea ožžon fuollaásodaga mas lea okta oaddenlatnja. Su 60-jahkásaš nieida, geas leat váttut riegádusa vuoiŋŋašvigi geažil, áigu orrut eatnis luhtte. Dat guovttos leaba badjeolbmot ja leaba hárvánan orrut lávus ja goađis. Soai eaba leat goassige liikon oadđit searnggas, sudno mielas lea olu buoret oadđit bohccoduollji alde láhttis go dalle eaba gahča searnggas. Du mielas lea dát heivemeahtun, go sámit orrot odđáigásaš servodagas.

Maid barggat don?

2.9.2. Refleksjon

En 83 år samisk kvinne får tildelt omsorgsbolig med ett soverom. Hennes datter på 60 år, som har hjerneskode, vil bo sammen med sin mor. De to har vært reindrifstutøvere og er vant til å bo i lavvo og gamle. De har aldri likt å ligge i seng, de synes det er best å ligge på madrass med reinskinn på madrassen, fordi dette varmer godt og man slipper å ramle ut av senga. Du mener dette er upassende, fordi samer bor i et moderne samfunn.

Hva gjør du?

2.10.1. Reflešuvdna

Nissonbuhcci buhcciidossodagas gohčoduvvo sámegillii Sámmol Risten, muhto buhcci dieđiha ahte son háliida iežas gohčoduvvot Kirsten iige su sámegielat namain. Bearaš gullá su gohčoduvvot Kirsten, eaige sii liiko dasa. Sii dieđihit, ahte buhcci galgá gohčoduvvot sámegielat namain, muhto don mitalat buhcci ii liiko gohčoduvvot sámegillii. Oapmahaččat eai dohkket dán.

Maid barggat don?

2.10.2. Refleksjon

En kvinnelig pasient på sykehjemmet blir kalt på samisk, Sámmol Ristin, men pasienten gir beskjed om at hun vil bli kalt Kirsten og ikke med sitt samiske navn. Familien hører at personalet kaller henne Kirsten, og misliker dette. De gir beskjed at pasienten skal nevnes med sitt samiske navn, mens du forteller til pårørende at pasienten liker ikke å bli kalt på samisk. Dette aksepterer ikke pårørende.

Hva gjør du?

2.11.1. Reflešuvdna

Buhcciidossodagas dii áigubehtet galbet buhcciidlanjaid sámegillii. Dis leat sihke sámegielagat ja dárogielagat ossodagas. Du mielas galget buot buhccit váldot duodas, ja earát fas oaivvildit ahte buot namat galgat leat dárogillii.

Maid barggat don?

2.11.2. Refleksjon

Dere på sykehjemmet skal sette samiske skilt på pasientrummene.

Dere har både samisk- og norsktalende i avdelingen. Du mener dere må ta hensyn til pasientgruppene, mens noen mener at alle navnene må være på norsk.

Hva gjør du?

2.12.1. Refleksjvudna

Sámegielaat dementa buohcci givssiduvvo eará sámegielaat buhcciiguin ossodagas. Don fuobmát ovtta nissona, geas lea buorre muitu ja lea áibbas šearus, givssidit njunnošis. Ossodatjodiheadji lea háleštan dáinna nissonolbmuin, muhto givssideapmi joatkašuvvá. Nisu gii givssiduvvo garvá eará buhcciid. Son vázzá olu ihkku ja lea beavit hui váibbas.

Maid barggat don?

2.12.2. Refleksjon

En samisktalende pasient som er dement, blir mobbet av de andre samisktalende pasientene på avdelinga. Du registrerer at ei av damene, som er klar og orientert, er den som leder mobbinga. Avdelingslederen har hatt samtale denne dama, men mobbingen forsetter. Hun som blir mobbet unngår de andre pasientene. Hun vandrer mye om natta og er trøtt om dagen.

Hva gjør du?

2.13.1. Refleksjvudna

Almmáibuohcci huiká olu ja ráfehuhtá eará buhcciid. Son lea muittoheapme, muhto ii dementa. Son vástida áššálaččat álo go sutnje hálešta. Don smiehtat leatgo sus unnán hástalusat ossodagas.

Maid barggat don?

2.13.2. Refleksjon

En mannlig pasient roper veldig mye og forstyrrer alle de andre sykehjemspasientene. Han er glømsk, men ikke dement. Han svarer adekvat på alle henvendelser. Du lurer på om han får for lite utfordringer på avdelinga.

Hva gjør du?

2.14.1. Refleksjvudna

Nissonbuohcci ossodagas ii hálit searvat rohkosiidda. Muhtun eará buohccit moitet su dan dihtii. Okta čujuha biibbalvearssa, mas muitaluvvo mo geavvá sidjiide geat eai leat risttalaččat. Nisu háliida eanaš leat okto lanjastis.

Maid barggat don?

2.14.2. Refleksjon

En kvinnelig pasient på avdelinga vil ikke delta på andakter. Noen av de andre pasientene konfronterer kvinnen med dette. En av dem viser til et bibelvers, som beskriver hva skjer med de som ikke tror på gud. Kvinnen vil helst være for seg selv på rommet.

Hva gjør du?

2.15.1. Refleksjuvna

Nisu ja almmái geat leaba goappašagat dementa, ovtastallaba seksuálalaččat. Nissona isit orru ruovttus, albmá eamit lea jápmán. Dii geahččalehpet earuhit sudno nu ahte orruba goabbatge geažis feaskáris buhcciidosodagas, muhto dat ii ávkku. Dát guovttos njákaba latnjii anašit. Oapmahaččat eai dieđe maidege dán birra.

Maid jurddašat don áššis ja maid don barggat?

2.15.2. Refleksjon

En mann og kvinne som begge er demente har seksuell omgang med hverandre. Kvinnens ektemann bor hjemme, mens mannens kone er død. Dere prøver å skille disse to, ved å plassere de i hver sin ende av korridoren på sykehjemmet, men dette har ingen effekt. De to lurer seg inn på rommet og har samleie. Påførende er ikke informert.

Hva tenker du om saken og hva vil du gjøre?

2.16.1. Refleksjuvna

Dis lea dávdmaid njoammudeami eastadannjuolggadusat maid buohkat galget čuovvut, muhto guokte bargoskihpára eaba basa gieđaid buhcciid dikšumiid gaskkas. Mánjga buohccis leat čalbmeinfekšuvnna ja gužžavuolššit.

Maid barggat don?

2.16.2. Refleksjon

Dere har smittevernprosedyrer som alle skal følge, men to av kollegane vasker ikke hendene Etter stell mellom hver pasient. Flere av pasientene har øye- og urinveisinfeksjoner.

Hva gjør du?

2.17.1. Refleksjvudna

Okta bargoskibir čuojaha dii. 08.00 guhkesbearjadatidida ja diediha iežas leat buohccin iige sáhte boahit bargui. Don leamaš idjabarggus 8.30 rádjái, nohkastat dii. 11.00 rádjai ja čuoigalat Rohččái. Rožis deaivvadat don du bargoskihpáriin gii diedihii iežas buhcciin iddedis. Dál lea son skohtermátkis. Son giel dá du muitaleames geasage ahte leat oaidnán su doppe.

Maid don smiehtat ášši birra ja maid don barggat?

2.17.2. Refleksjon

En kollega ringer Langfredag kl.08.00 og forteller at hun er syk, og kan ikke komme på arbeid. Du registrerer dette, og gir beskjed til ansvarlig vakt på dagtid. Du har vært på nattevakt, går av vakt kl. 08.30, og sover til kl.11.00, deretter starter du på skitur til Røde Kors hytta og Rohčči. I Rohčči møter du din kollega, som skulle være syk, på scootertur. Hun sier du må ikke fortelle at du møtte henne her til noen andre.

Hva tenker du om saken og hva vil du gjøre?

2.18.1. Refleksjvudna

Du bargoskibir, gii lea dárogielat, muitala suhtuin, ahte okta buohcci ii háliidan háleštit suinna go son lei doppe ikte. Buohcci čuoččuha ahte son ii ádde dárogiela doarvái, ja dáhttu dás duohko sámegielat ruovttobuohccedivššáriid dohko. Du bargoskibir eahpida buohcci čuoččuhusa ja oaivvilda muhtin berre muitalit buohccái dan leat váttis dahkat, go eanáš ruovttobuohccedivššus leat suoma- ja dárogiellagat.

Maid barggat don?

2.18.2. Refleksjon

Din kollega som er norsktalende, forteller irritert at en av pasientene nektet å snakke med henne i går, da hun hadde tilsyn, hos pasienten. Pasienten påsto at hun ikke forsto norsk godt nok, og ville heretter ha samisktalende hjemmesykepleiere. Din kollega tviler på pasientens opplysninger, og mener noen andre enn henne, må fortelle til pasienten at det vil være vanskelig å skaffe samisktalende hjelper, daglig. Dette fordi det er for få samisktalende personell.

Hva gjør du?

2.19.1. Refleksjovdna

Okta bargoskibir dus lea muitalan du mannjái ahte su ustít oažžut borasdávdadivššu buhcciidossodagas. Du mannji galleda buohcci ja muitala ahte son ožžui dieđu du bargoskihpáris movt dilli leat. Buohcci ii liiko dasa ja áigu váidit Fylkkamánnái. Son lohka dearvasvuodabargiide buhcciidruovttus dávjá rihkkut jaskkatvuodagáibádusa ja danne son ii luohte bargiidde.

Maid barggat don?

2.19.2. Refleksjon

En kollega av deg har fortalt din svigerinne at hennes venninne får kreftbehandling, og er innlagt på sykestua. Din svigerinne oppsøker pasienten, og forteller at din kollega opplyst om hennes situasjon. Pasienten misliker dette veldig sterkt, og vil rapportere til Fylkesmannen om situasjonen som har hendt. Hun mener helsearbeidere på sykestua/sykehjemmet, ofte bryter taushetsløftet og hun stoler ikke på dem.

Hva vil du gjøre?

2.20.1. Refleksjovdna

Vuorrasut nisu, gii orru ruovttustis, muitala bártnis, gii orru suinna ovttas, huškut su. Son lea sámegiela, ja dutnje, gii leat dárogielat, lea váttis áddet buot maid son muitala. Dis lea bearráigeahču su geahčen beaivválaččat ja addibehtet dálkasiid sutnje oktii beaivvis. Don leat eahpesihkkar mii dát lea, go bárdni orru vuoiggus, ja son lea fuolas eatnis dilis. Son muitala eatnis moivet muhtun muddui ja govahallá ránnjá fallehan iežas. Bárdni jearrá dus veahki, easttadit eatnis boasttu oainnuid. Son lea háleštan ránnjain, gii šiitá sivahallamiid. Bárdni bargá oljogiettis ja lea barggus 14 beavvi mánnosaččat.

Maid jurddašat ja maid áiggut bargat

2.20.2. Refleksjon

En eldre kvinne som bor hjemme, forteller at sønnen som bor sammen med henne, mishandler henne. Hun er samisktalende og for deg som norsk-talende er det vanskelig å forstå alt hva hun mener. Dere har daglig tilsyn med henne og gir medikament en gang daglig. Du er usikker hva dette er, fordi sønnen virker grei, og han er bekymret for moras tilstand. Han forteller at mora roter en del og fantaserer om at naboen har gjort overgrep mot henne og spør hjelp fra deg. Han har snakket med naboen, som avviser beskyldningene. Sønnen jobber på oljeplattform og er borte på jobb 14 dager hver måned.

Hva tenker du og hva vil du gjøre

2.21.1. Reflekšuvdna

Vuorrasut doaibmahehttejuvvon almmái addá dálus áddjubasas , šiehtadus sunno gaskkas lea ahte almmái oaččo orrut ruovttustis eallimis lohppii. Son dárbbasa veahki dikšui, gárvodeapmái, lihkaeapmái, málesteapmái ja doaibmanláhčimii. Divššohas geavaha juvlastuolu. Sus lea doaibmahehttejuvvon olbmuide ráhkaduvvon biila, muhto ii máhte ieš vuodjit. Ruovttubuohtedivššárin don fuobmát, áhte sus ii leat buorre dilli. Son ferte boradit lanjastis, son ii oaččo doallat basadanbiergasiiddis basadanlanjas, muhto iežas lanjastis. Divššohas lea hárvve oktasašlanjain. Divššohas lea dábálaččat šlundi, muhto ealáska juohke háve, go galgá veahkkedikšui.

Nuorra bearašlahutt riidalit olu gaskaneaset. Don jearat divššohasas leago unohas, go nuorat riidalit, muhto áššehasa mielas dat ii leat nu imaš. Son vástida ahte “sii han galget orrut ovttas boares čeziin, geas leat ártegis dábit ja son lasiha vel ahte sámi sogat leat álo orron ovttas, ja vehá son gal ferte gierdat” .

Maid jurddašat ja maid áiggut bargat?

2.21.2. Refleksjon

En eldre handikappet mann overdrar huset sitt til sønnesønnen, mot at han får bo hjemme så lenge han lever. Han må ha hjelp til stell, påkledning, forflytting, matlaging og tilrettelegging. Pasienten bruker rullestol. Han har handikappet bil, men kan ikke kjøre selv. Som hjemmesykepleier registrerer du at han ikke har det bra. Han må spise alle måltidene på rommet, han får heller ikke ha toalett - sakene på badet, men må ha det inne på rommet sitt. Pasienten er svært sjelden inne på felles arealene. Pasienten virker vanligvis trist, men blir veldig glad hver gang han skal til avlastning.

Det er mye krangling mellom de unge familiemedlemmene. Du spør pasienten om det er ekkelt at de unge krangler, men pasienten synes ikke det er noe rart i det, de må jo bo sammen med en gammel onkel som har sine rare vaner. Han tilføyer at samiske familier har alltid bodd tett sammen, og litt må han tåle.

Hva tenker du og hva vil du gjøre?

2.22.1. Reflekšuvdna

Don fuobmát bargoskihpárat váldit paralgin fortei áššehasaid dálkkastoasain. Don deaividat su dainna ja muittuhat su, ahte divššohasat ruovttubuohtedikšus galget máksit dálkasiiddis. Ja lea lobiheapme váldit dálkasiid barggus. Bargoskihpár čilge, ahte sus lea nu issoras oaivebávččas ja ahte son váldá dušše dán áidna háve. Don liikká fuobmát, ahte dálkasat jávket dađistaga.

Maid jurddašat ášši birra ja maid áiggut bargat?

2.22.2. Refleksjon

Du oppdager at din kollega forsyner seg av paralgin forte fra pasientenes medikament esker. Du konfronterer henne med dette, og minner henne på at pasientene i hjemmesykepleien må betale for medikamentene. Dessuten er det ulovlig å forsyne seg av medikamenter på jobb. Din kollega forsvarer med at hun har så forferdelig hodepine og tar bare denne ene gangen. Du oppdager imidlertid at det forsvinner medikament med jevne mellomrom.

Hva tenker du om saken og hva vil du gjøre?

2.23.1. Refleksjonsvurdering

Du bargoskibir, gii lea almmái, geavaha seksuálalaččat nuorra nárkomána sámenissona, geas leat psykalaš váttisvuodát. Dan don gulat ruovttobuohccedikšu geavaheaddjis, gii lea nisu. Son lea eahpesihkkar das, ahte dovdágo iežas geavahuvvon ja dadjá leat váttis muitalit dárogillii, ahte ii hálit seksuála oktavuoda albmáin. Son ii hálit du muitalit dán geasage. Dii ruovttudivššus addibehtet sutnje biepmobagadeami, ja doarjaga searvat sosiála oktavuodaide earáiguin.

Doai leahppi lagaš ustibat du kollegainat, ja don leat eahpesihkkar mo don galggat láhttet su eaktui.

Maid barggat?

2.23.2. Refleksjon

En ung samisk kvinne som er narkoman og har psykiske vanskeligheter blir utnyttet seksuelt av din mannlige kollega. Dette får du vite av kvinnen som er pasient/bruker hos dere i hjemmetjenesten. Hun er usikker på om hun føler seg utnyttet og forteller at det er vanskelig å nekte seksualomgang med han på samisk.. Hun vil at du ikke skal fortelle dette til noen andre. Dere i hjemmetjenesten gir henne kostveiledning og støtte til å delta i sosialt fellesskap med andre.

Kollegaen din er en nær venn av deg, og du er usikker på hvordan du skal oppføre deg overfor din kollega.

Hva vil du gjøre?

2.24.1. Refleksjonsvurdering

70 jahkásaš sámegielat nisu orru okto ruovttustis. Son lea alkoholiserjuvvon ja juhká čiegusvuodas.

Leat hárvásat geat dihtet su juhkanváttisvuodaidd birra. Go don fuobmát dan, de dáhttu nisu du leat muitálkeahhtá dan geasage. Divššohas muitala iežas juhkat alkohola oktovuoda dihtii, muhto son hálddaša dili.

Dis ruovttobuohccedikšus lea bearráigeahčču su luhtte golbmii vahkus.

Sus lea heajos biepmodilli ja don smiehtat, leago sus ruhta albma borramuššii. Sus eai leat oapmahaččat ja hui uhcán ustibat, geat orrot báikkis. Don leat fuolas su dili dihtii.

Maid áiggut bargat?

2.24.2. Refleksjon

En 70 år samisktalende kvinne bor alene hjemme, hun er alkoholisert, og drikker i det skjulte. Det er svært få mennesker som vet at hun har alkoholproblem. Når du oppdager dette ber pasienten deg innstendig om å ikke fortelle dette til noen. Pasienten sier hun drikker alkohol, fordi hun er så ensom, men har kontroll over situasjonen.

Dere i hjemmetjenesten har tilsyn med henne 3 ganger i uken.

Hun har dårlig kosthold og du lurer på om hun har penger til å kjøpe skikkelig mat. Hun har ingen pårørende og svært få venner som bor i bygda. Du er bekymret for hennes situasjon.

Hva vil du gjøre?

2.25.1. Refleksjonsvurdering

Don leat doavttir báikkis, gos sámegeiellagat leat eanetlogus. Don leat dárogielat. Juohke beaivvi leat dus divššohasat geat illá máhttet dárogiela ja don leat eahpesihkkar áddejitgo sii buot dieđuid maid don muitalat.

Maid jurddašat ja maid áiggut bargat?

2.25.2. Refleksjon

Du er lege, bor i en bygd hvor majoriteten er samisktalende. Du er norsktalende. Hver dag har du pasienter som ikke kan godt nok norsk og du er usikker på om pasienten har forstår informasjonen du gir.

Hva tenker du og hva vil du gjøre?

2.26.1. Refleksjonsvurdering

Don leat almmáibuohccedivššár ja barggat buhcciidruovttus, gos sámegeiellagat leat eanetlogus. Divššohasain hálešteapmi manná bures, muhto muhtun nissondivššohasat eai hálit du bassat sin vuolágeahčen. Dii lehpēt geahččalan čoavdit dan váttisvuoda nu, ahte earát basset dáid divššohasaid, muhto dan lea váttis čadahit juohke beaivvi

Maid smiehtat dan birra ja maid áiggut bargat?

2.26.2. Refleksjon

Du er mannlig sykepleier og arbeider på et sykehjem hvor majoriteten er samisktalende. Det går greit å kommunisere med pasienten, men en del av de kvinnelige pasientene vil helst ikke at du vasker dem nedentil. Dere har forsøkt å løse problematikken ved at andre enn deg steller de kvinnelige pasientene, men det er vanskelig å gjennomføre dette hver dag.

Hva tenker du om saken og hva vil du gjøre?

2.27.1. Refleksjonsvurdering

Okta divššohas sivahallá ovttá du bargoskihpárat suollagiin. Divššohas sivahallá sámegeilli ja dadjá dážaid álo geavahan sámiid. Don dieđát dát ii leat duohta. Bargoustibat váldá dán hui lossadit. Oapmahaččat dieđihit ahte bargoustibat galgá garvit divššohasa, muhto váktaortnega dihtii dan lea váttis čuovvut.

Maid jurddašat áššis ja maid áiggut bargat?

2.27.2. Refleksjon

En kollega av deg blir uthengt som tyv av en pasient. Pasienten kommer med beskyldningene på samisk og sier de norsktalende har alltid utnyttet samer. Du vet at dette ikke kan være sant. Din kollega tar dette veldig tungt. Pårørende gir beskjed at din kollega må holde seg unna pasienten, men på grunn av vaktordningen er det vanskelig å etterkomme dette.

Hva tenker du om saken og hva vil du gjøre?

2.28.1. Refleksjuvna

Ossodaga jodiheaddji gieldá din sámasteamis raporttaid áigge. Dát danin vai sii, geat eai máhte sámegiela, áddejit mii hállojuvvo. Du mielas dat lea eahpevuoiggalaš, muhto jodiheaddji mearrádusaid ferte čuovvut.

Maid jurddašat áššis ja maid áiggut bargat?

2.28.2. Refleksjon

Sjefen på avdelingen forbyr dere å snakke samisk, når dere har rapport. Dette fordi at alle de som ikke kan samisk, kan forstå hva som blir sagt. Du synes det er urimelig, men sjefens bestemmelser skal overholdes.

Hva tenker du om saken og hva vil du gjøre?

2.29.1. Refleksjuvna

Ossodaga jodiheaddji oaiivvilda Sámedikki giellanjuolggadusaid leat duššit. Buohkat Norggas galget máhttit dárogiela ja son gáibida buot divššohasaid ja oapmahaččaid dárustit. Don gulat su dávjá bagadit divššohasaid, geat dárustit suinna.

Maid jurddašat áššis ja maid áiggut bargat?

2.29.2. Refleksjon

Sjefen på avdelingen mener at Sametingets språkregler er bare tull. Alle i Norge må da kunne norsk og han forventer at alle pasienter og pårørende snakker norsk. Du hører ofte at han refser pasientene som ikke henvender seg til han på norsk.

Hva tenker du om saken og hva vil du gjøre?

2.30.1. Refleksjuvna

70 jahkásaš nissondivššohasas buhcciidruovttus lea gáldnanvihki, ja ii sáhte mitalit maid son dárbaša. Don diedát, ahte son lei ovdal álo čábbát garvodan, muodut ja gaccat vuidojuvvon, vuovttat čábbát ordnejuvvon. Son searvvai álo kulturlágidemiide nugo sámi teáhterii, konsearttaide ja dáiddačájáhusaide. Son liikui váldit ruksesviinni borramušain vahkuloahpaid. Son leamaš buhcciidruovttus 2 mánu ja lea divššokeahtes bajiloidnot. Bargit čuočuhit, ahte sis ii leat dilli čihahit su, dat lea dušše fiinnohallan sámi servodagas. Bargit oaiivvildit ahte

leastianisma (osku) dihtii ii leat riektá fállat sutnje ruksesviinni, go eará divššohasat sáhttet dan oaidnit.

Bargit oaivvildit maiddái, ahte ii leat sin bargu čuovvut su kulturlágidemiide.

Maid don jurddašat ja maid áiggut bargat?

2.30.2. Refleksjon

En 70 års kvinnelig pasient på sykehjemmet har hatt slag og klarer ikke å fortelle hva hun vil. Du vet at kvinnen tidligere var alltid lekkert kledd, flott sminket, velfrisert på håret og med lakkerte negler. Hun deltok ofte på kulturarrangement som for eksempel samisk teater, konserter og kunstutstillinger. Hun likte å drikke rødvin til maten i helgene.

Hun har vært på sykehjemmet i 2 måneder, og ser sjuskete ut. Personalet påstår at de ikke har tid til å pynte hente, dette er bare jåleri i et samisk samfunn. På grunn av læstadianismen (religion) mener personalet at det ikke er riktig å servere henne rødvin, andre pasienter kan se det.

Personalet mener også at det er ikke deres oppgave å følge pasienten til kulturarrangement.

Hva tenker du om situasjonen og hva vil du gjøre?

3. Avlutning

NUSH háliida ahte refleksjuvdnakoarttat geavahuvvojit dearvvasvuoda- ja fuollabargiiguin faga oktavuodas. Daid sáhttet erenoamážiid eará go sáme kultuvrrat ja gielat dearvasvuoda-ja fuollabargit geavahit go hárjehallet dikšut sáme gielat buhcciid. Koarttat heivejit erenoamážit davvi sáme gielat servvodahkii, muhto lea dovddus muđuid sámeservvodagas./

NUSH vil at refleksjonskortene skal brukes aktivt av helse- og omsorgspersonell i faglige sammenhenger. De kan brukes spesielt av helse og omsorgspersonell som har en annen kultur og språk bakgrunn enn pasienten. Kortene egner seg spesielt bra i nordsamiske samfunn, men situasjonene kan likevel være gjenkjennbare i kliniske praksis ellers i det samiske samfunn også.

4. Litteratur

1. Tom Eide og Einar Aadland, Etikk håndboka for kommunenes helse og omsorgstjenester, kommuneforlaget 2008.

Einar Aadland og Asbjørn Kaasa, Organisasjonsetikk Hvordan arbeide i verdispørsmål i flerkulturelle organisasjoner, <http://www.ks.no/PageFiles/15205/Organisasjonsetikk.pdf>

2. KS E-Læringsprogram; <http://www.ks.no/Portaler/Samarbeid-for-etisk-kompetanseheving/Verktoy-metoder-og-fagmatriell/E-laringsprogram/>

3. Veileder: Taushetsplikt og samhandling i kommunalt arbeid for barn - ungdom – familier, http://www.ks.no/PageFiles/2573/Taushetsplikt%20-%20veileder%20A4%20JAN%202011_oppslag.pdf

4. KS brukervedvirkning i helse og omsorgssektoren, hefte, <http://www.ks.no/PageFiles/17995/Brukermedvirkning%20debattheft.pdf>

5. Stortingsmelding nr 25 (2005 -2006) Mestring, muligheter og mening – Framtidas omsorgsutfordringer, Helse og omsorgsdepartementet, www.odin.no
6. Stortingsmelding nr. 26 (1999 – 2000) om Verdier i den norskehelsetjenesten, www.odin.no
7. www.helsebiblioteket.no
8. Utviklingssentrene for sykehjemstjenester, www.Utviklingscenter.no